

Fernando Artola *Bordari*: gizon osoa (Hondarribia, 1910.02.14 – 1983.02.03)

IRIONDO, Joxemari

Ohorezko euskaltzaina eta Herri Literaturaren batzordekidea

Arratsaldeon, herriko alkate jauna, Euskaltzainburua, Bordariren familiako eta herritar danoi.

Herri Literatura batzordeari eskatu/galdetu zigutenean ia guk ere Fernando Artola *Bordari*-ren omenezko bilera honetan eskuhartu nahi genuen, hitzetik hortzera erantzun genuen baietz, gure batzordeak maite baitzuen **Bordari gizon oso** eta estimagarri hura.

Hogei minutu eman dizkigutzue Pello Esnali eta niri, gure berriketaldi hontarako; eta saiatu saiatuko gera denbora hortan esaten esan beharrekoak.

1981eko abenduan elkarrizketa luze samarra egin nion Bordari jaunari irratirako (35'18ko iraupena), eta zalantzak izan ditugu beraxe errepikatu ala ez. Baina luzeegi baita, zati batzuk bakarrik gogoratuko ditugu.

–Pello Esnal

–JMI – Lehentxeago aipatu dudan 1981ean egindako elkarrizketa horren bi zatixka hautatu ditut, uste baitut gustura entzungo dituzuela gaur hemen, Bordari nolako gizona zen erekusten dute-ta zatiok.

Bordari gizon alaia zen, umoretsua, imajinario handikoa; eta bertsotan hasten zenean ere, askotan behintzat, ondo moldatzen zen. Entzun elkarrizketa hartan kontatu zidana.

–1. Pista: Bertsolaria. CD 3'02

Ez dakit badakizuen, baina, besteak beste, Bordarik asmatu eta erabili zuen lehenengo aldiz gero bertsolarien txapelketa guztietan erabili izan den **Kartzelako gaia**. Berea izan zen ideia, eta berak erabili edo proposatu epaimahairi lehenengoz.

Bertsozalea zen Bordari, eta jaialdi askotan ikusi genuen jaialdia aurkezten eta bertsolarietara gaia ematen ere, bere estilo berezi hartan.

Oso despistatua zela esan zidan elkarrizketa hartan. Mutikotan meza laguntzen zuenean, apaizak *Dominus vobiscum* esan eta berak *Deo gratias* erantzun omen zuen behin baino gehiagotan, apaiza erdi hasarre zuela.

Antzerkizalea, antzerki idazlea eta antzerkigilea ere bazen Fernando. Eta gozatu egiten zuen. Letra ahaztea ez omen zen arazo beretzat, mahi batean gazta, ogia eta ardoa izan ezker. Erraz inprobisatzen zuen, eta lagunak inprobisatu ezinez gelditzen baziren, «Zer, berriz ere poto? Poto!» esanez deia-darka hasten zen, harik eta teloa isten zuten arte. Antzerkia egiteko pertsonaia bat aukeratzekotan, Hitler aukeratuko zukeen, kortxo erre pittin batekin bibotea pintatuta.

Labur beharrez, elkarrizketaren beste zati bat eman nahi dizuet, Fernandoren **denborapasa** nolatsukoa zen jakin dezazuen, berak esan zidanez: Bilobatxoak zaindu eskolatik etortzean, irakurri –asko irakurtzen zuen Fernandok–, margotu –berrogei bat koadro zor zituen elkarrizketa egin nioanean, eta nirea bat gehiago–, arrantzan egin lehorretik, lagunekin ibili... Baratza koskor bat, edo soro bat izan balu, hantxe egingo omen zukeen lana gogotik, naturarekin nahastuta. Entzun ezazue.

–4.pista: Denborapasa – CD 4:42

Euskaltzaindiak antolatu ohi zituen Bertsolarien Txapelketa nagusi haietan (1959-1960, 1962, 1965 eta 1967) epaimahaiko izan zen Bordari, nahiz eta ez zitzaion gustatzen bertsolarien epaile izatea, «*Bertsoa expaita metroz edo erlojua eskuan hartuta neurtzen den zerbeit*», esan ohi zuen.

Zubigile

Iparraldeko bertsolariei hegoalderako zubia egiten saiatu zen, batez ere bere lagun eta adiskide Xalbadorri eta Mattini, bere laguna zen Teodoro Hernandorena txiki handi hura bezalaxe.

Antonio Zavalak bere *Auspoaren auspoa IV* - 300 – 248 orrian kontatzen duenez, 1976an plazaratu zuten *Odolaren mintzoa* (Auspoa berdea saila – Xalbador– Auspoa-Sendoa) prestatzen ari zirela, joan-etorri asko egin omen zuten Urepelera. Hiru lagun joan ohi ziren, Fernandok «*Los tres mosqueteros*» deitzen zituen hiru lagun. Antonio Zavalaren pasarte hau polita iruditu izan zait beti, eta hitzez hitz irakurriko dizuet nirea amaitzeko:

Sei liburu ateratzekotan giñan Auspoa sail berrian, lau egillerekin. Eta Xalbadorrek ere baiezkoa eman zuen. Liburugintzarako gogoa leendik ere bazuela esango nuke.

Arekikoa egiteko, irukote polita bildu giñan: Fernando Artola *Bordari*, Joxe Mari Aranalde eta izketan ari dan au.

Bordari eta Xalbador lagun miñak ziran, biak Fernando ziranez. Ara iritxi eta beste danak eskua ematen genion ango nagusiari, baiña Bordari eta biak elkar besarkatzen zuten, indarrez gaiñera.

Joxe Mari Aranalde ere Xalbadorren lagun miña zan. Onek aren etxean izaten zuen ostatu Gipuzkoara etortzen zanean. Ortaz gaiñera, Aranalde au apaiz egin zan, baiña enbajadore izateko jaioa zan.

Ni, berriz, erderaz esaten danez, *currante* izateko jaioa naiz, eta orduan ere orrela izan nintzan.

Batzutan, irurok joaten giñan. Donostian Aranalde artu eta Ondarribira, Bordariren billa. Ura taldeko Errege Magoa zan, eta ardo, gozoki, arrai eta abarrez kotxea betetzen zigun, danak ere Urepelen uzteko.

Ondarribitik irtetzean Guadalupeko Amari kantatzen asten giñan: *Jaungoikoak salba zaitzala, Ama Birjiña maitea...* Gero, Xalbadorrean ongi artuak izaten giñan, eta bertan ederki bazkaldu.

Bazkaltzen asi aurretik Xalbadorrek onela esaten zuen, serio-serio:

–Orain, apezetan apezanak mahaina bedeinka dezala.

Taldean bi apaiz giñan: Aranalde eta biok. Baiña ori etzuen esaten guregatik, Bordarirengatik baizik. Au, izan ere, ezagutu zutenek dakitenez, fede aundiko gizona zan, eta bere sinismena jendearen aurrean aitortzeko betere lotsarik etzuen. Ala, gure ondarribitarrak ondo asko zekien Xalbadarren enbidoa norentzat zijoan, eta kantuan onela asten zan:

– *Benedicite!*

Aranalde eta biok:

– *Benedicite!*

Eta Bordarik orduan:

– *Opera omnia in te sperant, Domine...*

Eta abar. Garai batean fraileek otordua asi aurretik errezatzen zuten bedeinkazioa, Bordarik gerra denboran Belokeko beneditarrei entzunda ikasi zuen.

Sukaldaria

«*Antes cocinero que fraile*» esaldia gogoratzen zuen sarri Bordarik; eta sukaldean artista zela aitortzen. «*Nik prestatutako arrautza frijituak bezelakorik eztago munduan, Joxemari!*» esaten zidan behatzak miazkatuz.

Badakigu 36ko gerran bestaldera ihesi joan beharra izan zuela; eta zerbait egin behar bizi ahal izateko, eta sukaldari-lanetan hasi zen. Han ikasi zuen sukalde-lanetan. Oso mainosoa zen, baina jaten eta edaten juxtua.

Ahurtiko Abadian, Beloken, hango atea ireki zizkieten eta sekula inoiz ahaztu ez zitzaion mesedea egin omen ziola esaten zuen hango aita Abadeak. Lehendik ezagutzen zuen sakristautza-lanetan, liburuak kuadernatzen eta abar jarri zuten, eta hartan saiatu zen.

Bere gozamenik handiena Abadiako libururegian nahi zuena irakurtzeko, eta hango elizan beneditarren gregoriano kantu saio ederrak entzutzeko eta kantatzeko eman zioten aukera betirako bihotzean gorde zuen Fernandok.

A, eta edozein lagunarteko bazkalondotan kantari hasten zenean –latinez nahiz euskaraz– gozamina zen Bordarirekin egotea.

Alde hontako iheslari talde bat bildu eta, ahal zuten guztietan Bastida herrira joaten omen ziren, irratia entzutera, Espainiako gerraren gorabeherak jakin nahita. Baina, zer gertatuko gure Bordariri eta dendako alaba *Henriette* liraina hantxe ezagutu eta seko maitemindu. Harekin ezkondu zen 1943an –Mertxe Ezeizak idatzi duen *Begiraleak* alean haien ezkontzako argazkiren bati begira egona naiz, eta ikusgarri bikote ederra zen Henritte-Fernando bikotea–.

Bordari idazle

Klaudio Sagarzazu *Satarka*, Juan Basurko, Manuel Lekuona zaharra, Aingeru Irigaray, Jon Etxaide, Koldo Mitxelena, Gabriel Aresti, Juan San Martin, aita Santi Onaindia, Joan Mari Lekuona... Guzti horiek eta beste askorekin zituen harremanak, harekin adiskide izatea erraza bezain ederra zen-eta.

1982an argitaratutako *Bakoitzak berea II* (Sendoa) liburuaren hitzaurrean Joan Mari Lekuonak dio: «*Oraintsu dala hogeita hamar urte, Fernandoren etxean biltzen ginen Bidasotar eta inguruko zenbait olerkari: Klaudio Sagarzazu Satarka, Juan Basurko, Fernando Artola, Manuel Lekuona eta neroni ere bai, naiz-eta olerki lanetan asiberria eta gazteegia nintzen orduan...*

Argia, Anaitasuna, Arantzazu, Olerti, Oarso, Baskonia, Bidasoa, Egan, Euzko gogo, El Dia, La Vox de España, El Diario Vasco eta abarretan idatzi zuen. Eta horiez gainera, aspaldi ezagutu genituen **Euskalerriko arrantzaleak** poema, **Bixitz-leloa, San Martzial, Eukaristia, Sortzez Garbia**... hor dira ere *Bakoitzak berea I* (1982, Sendoa), *Bakoitzak berea II* (1982, Sendoa), *Aritz beraren adarrak* (1982, Auspoa) narrazioen sailean. Eta poesian, **Goraintzi (Giza-alargunaren eskeintza)** (1968, Graf. Valverde). Bertsoak, berriz, hamaika izango dira, baina honako hauek azpimarratuko ditugu gutxienez *Txakurraren partia* (1983), *Lo-*

reak eta Zimarra, Pakea Lurrean, Gora Ondarribia, Amaia, Noiz arte...

Irratian

Eta inork aipatu ez dugun beste zerbait ere: Maria Dolores Agirre, Basarri, Oñatibia, Zurutuza, Etxebeste eta abarrekin irratsaioak egiten ere saiatu zen inoiz Fernando Artola *Bordari*, 50eko hamarkadan.